

DİNİ QURUMLARLA İŞ ÜZRƏ DÖVLƏT

KOMİTƏSİNİN

BÜLLETENİ

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

№2 Noyabr-dekabr 2001

*Bakı konfransının yekun sənədləri

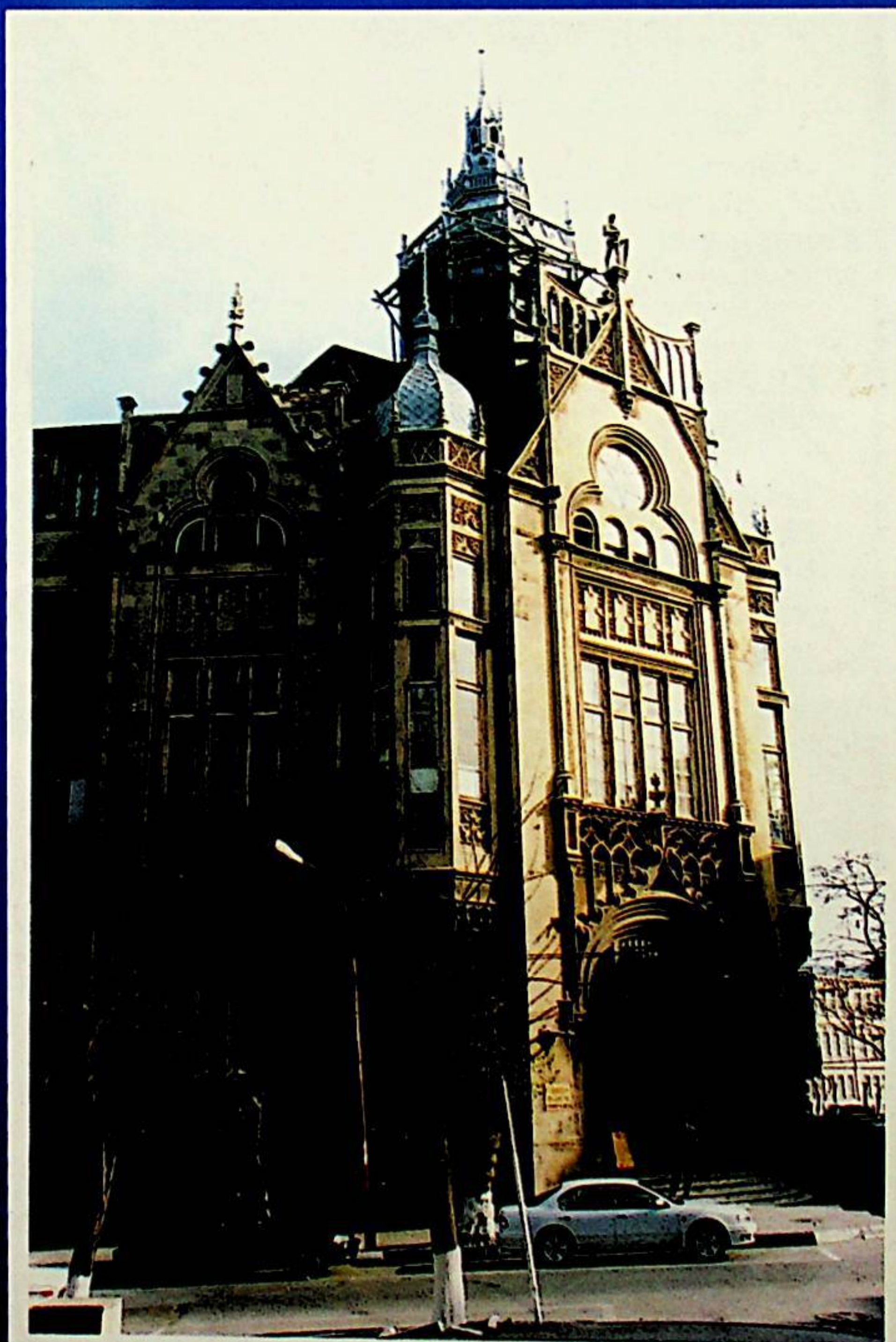
səh.8

**Fundamentalizm xristianlıqdan (XIX əsr) islamadək (XX əsr): bu günün təzadları*

səh.10

*Dini qurumlar və vergi qanunvericiliyi

səh.20

REDAKSIYA HEYƏTİ

Baş redaktor:
fəlsəfə elmləri
doktoru, professor Rafiq Əliyev

Baş redaktorun
müavini: *Musa Mərcanlı*

Redaktor: *Səməd Bayramzadə*

Məsul katib: *Almaz Sultanzadə*

Operator: *Rəsmiyyə Qasımova*
Dizayn: *Aliyə Qabilqızı*

Materiallar Dövlət Komitəsinin
müvafiq şöbələrində hazırlanır.

EDITORIAL STAFF

Editor-in-chief:
professor
Rafiq Aliev (Ph.D)

Deputy
editor: *Musa Marjanlı*

Editor: *Samad Bayramzade*

Responsible
secretary: *Almaz Sultanzade*

Operator: *Rasmiya Gasumova*
Design: *Aliya Gabilgızı*

Materials are prepared in appropriat-
edepartmento of the State Commitee

Bülleten Azərbaycan Respublikası
Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət
Komitəsinin 4 sayılı əmri (2 oktyabr
2001-ci il) ilə nəşr olunur.

This Bulletin is edited in accordance
with order N4 (on October 2, 2001) of
State Committee of Azerbaijan Republic for
the Work with Religious Associations.

Redaksiyanın ünvanı:
Bakı 370001, Ə.Cavad küçəsi 12.

Tel: (994 12) 92-62-33.
Faks (994 12) 92-93-33
E-mail: addk@addk.org
Veb sayt: www.addk.org

Address:
12 A.Javad St, Baku, 370001 Azerbaijan.

Tel: (994 12) 92-62-33.
Faks (994 12) 92-93-33
E-mail: addk@addk.org
Web page: www.addk.org

BU SAYIMIZDA

Bakı konfransının yekun sənədləri	6
Fundamentalizm xristianlıqdan (XIX əsr)	
islamadək (XX əsr): bu günün təzadları	10
Azərbaycanda pirlər	12
Nurçuluq	16
Həcc mərasimi	18
Dini qurumlar və vergi qanunvericiliyi	20
Hüquq məsləhəti	21

IN THIS ISSUE

The final document of Baku Conferance	6
Fundamentalizm, from Christianity (XIX century)	
to Islam (XX century)	10
Sacred places in Azerbaijan	12
Nurchulug	16
Hadj pilgrimage	18
Legal matters	20
Religious Associations and tax rules	21

Üz qabığının 1-ci səhifəsində "Səadət sarayı"nın fotosu verilmişdir

HEYDƏR ƏLİYEV DİN VƏ MİLLİ-MƏNƏVİ DƏYƏRLƏR HAQQINDA

«Bizim konstitusiyamıza görə ölkəmizdə dünyəvi dövlət qurulur. Din dövlətdən ayrılır. Təbiidir ki, bütün dünyəvi ölkələrdə bu belədir. Bu heç kəsdə təəccüb doğurmasın. Bu bizim dinə münasibətdə başqa bir mövqe tutmağımızı göstərmir. Ancaq gənclərimizin islam dinini mənimsəməsində hesab edirəm ki, lazımı tədbirlər görülməlidir. Çünki, bu tədbirlərin olmaması nəticəsində bəzi mənfi hallar meydana çıxır, ayrı-ayrı qruplar gənclərə fanatizm əhval-ruhiyyəsi aşılamaq istəyirlər və bunlar da bizim gənclərin tərbiyəsinə zərər vurur. Ona görə də islam dininin məktəblərdə tədris olunması, hesab edirəm ki, günün tələblərindən biridir və bu barədə Təhsil nazirliyi, müvafiq təşkilatlar düşünməlidirlər, lazımı tədbirlər görməlidirlər. Yəni bizim gənclərimiz dinimizi olduğu kimi öyrənməli, qəbul etməli və ondan istifadə etməlidirlər. Biz heç vaxt yol verə bilmərik ki, ayrı-ayrı şəxslər, ayrı-ayrı qüvvələr öz şəxsi mənafeələrini güdürək, islam dini pərdəsi altında Azərbaycan gənclərinin tərbiyəsinin və mənəviyyatının zədələnməsinə gətirib çıxartsınlar».

*1996-cı il fevral ayının 2-də keçirilmiş müstəqil
Azərbaycan gənclərinin I forumundakı çıxışından*

* * *

«İslam dini başqa dinlərə qarşı heç vaxt düşmən olmamışdır. Çünki bu dinlərin hamısı Allahdan gəlir. Azərbaycanda da müsəlmanlarla yanaşı başqa dinlərə etiqad edən adamlar da yaşayır. Onlar da Azərbaycanın bərabər hüquqlu vətəndaşlarıdır. Çalışmalıyıq ki, dini, milli mənsubiyyətindən asılı olmayaraq Azərbaycanın bütün vətəndaşları eyni hüquqlu olsunlar və onların hamısının birliyini, vəhdətini təşkil edək. Bu da Allah-təalanın buyuruğu, bizim yolumuzdur».

*Məhəmməd Peyğəmbərin mövludu günü münasibətilə
26 avqust 1994-cü il tarixdə
Təzəpir məscidindəki çıxışından*

BAS REDAKTORDAN

Son bir neçə ayda dünyada baş verən beynəlxalq əhəmiyyətli hadisələr, 11 sentyabr 2001-ci ildə ABŞ-da törədilən dəhşətli terror aktları, Əfqanıstanda ABŞ və Qərb dövlətləri tərəfindən aparılan hərbi əməliyyatlar müsəlman və qeyri-müsəlman xalqları arasındakı münasibətlərdə müəyyən qeyri-pozitiv dəyişikliklərin yaranmasına səbəb olmuşdur. Sivilizasiyalar və dinlər arasında dialoq ili elan edilmiş 2001-ci il barəsində dialoqdan daha çox xristian-islam qarşıdurması ili təsəvvürü yaranmış, dünyanın siyasi, hərbi, geopolitik, dini mənzərəsi xeyli mürəkkəbləşmişdir. İnsanları vahiməyə salacaq yeni kabusu axtarmağa «böyük ehtiyac» duyulmur. Bu kabus, milyonlarla insanı qorxu içərisində saxlayan, onların rahatlığını pozan, psixikasına mənfi təsir göstərən beynəlxalq terrorizmdir. Onun nə dəqiq ünvanı, nə coğrafi məkanı, nə milli-dövlət, nə də dini mənsubiyyəti var.

Lakin belə halların mövcudluğu etiraf olunmaqla yanaşı, təəssüflə qeyd etmək lazımdır ki, bu ümumbəşəri bəlani dinlə, xüsusilə islam dini ilə bağlamaq cəhdləri Qərb ictimai rəyində üstünlük təşkil edir. Bunun isə ağır nəticələrini adi insanlar daha çox hiss edir, çünki terrorun qurbanları adətən onlar olurlar.

Əlbəttə, dünyada belə arzuolunmaz vəziyyətin yaranması səbəblərini araşdırmaq mümkündür və bu hər cəhətdən vacibdir. Bu barədə artıq xeyli fikirlər söylənilmiş, təhlillər edilmiş, proqnozlar verilmişdir. Lakin fikirlər ziddiyyətli, təhlillər naqis və birtərəfli, proqnozlar isə ürəkaçan deyil.

Bu gün bizi daha çox maraqlandıran din və terror, din və radikalizm, dində ekstremizm və ifratçılıq, cəmiyyətdə dini zəmində dözümsüzlük, təfriqə problemləridir.

Vətəndaşları narahat edən, onların gündəlik həyatı ilə birbaşa bağlı olan bu suallara cavab tapmaq, problemləri araşdırıb təhlil etmək, onların həlli yolunu göstərmək lazımdır. Lakin bu, mürəkkəb və çətin, ciddi məsuliyyət tələb edən bir məsələ olsa da, dövlət

bu yükü öz üzərinə götürməli və ən ağır problemlərin belə həllini tapmalı, cəmiyyəti qane edən aydın bir konsepsiya irəli sürməlidir. Cəmiyyətdəki problemlərin həlli yolunun axtarılması dövlətin əsas funksiyalarından biridir. Tarixən belə olmuş və indi də belədir.

Dinlə bağlı problemlərin həlli məqsədilə Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsi yaradılmışdır. Dini durumun təhlili göstərir ki, xalqımızın mənəviyyəti ilə sıx surətdə bağlı olan bu sahədə görülməsi zəruri olan işlər çoxdur. Nəsillərdən-nəsillərə keçən dini dəyərlər

sistemini kompleks şəkildə öyrənmək, olduğu kimi xalqa çatdırmaq, dini dözümlülük tərbiyə etmək dini qurumların əsas vəzifələri olduğu kimi eyni zamanda daim dövlətin də ciddi nəzarətində olma-

lıdır. Bu, adi inzibati nəzarət sistemi deyil. Belə vəziyyətdə sistemli şəkildə hərəkət etmək, mövcud qanunlara əməl olunmasına nəzarəti gücləndirmək, dini icmalar ətrafında toplanan insanların əqidə seçiminə hörmətlə yanaşmaq, onları dini ekstremizm ideyaları yayan, təbliğ edən missionerlərin təsirindən azad etmək yollarını axtarıb tapmaq vacib bir işdir. Bu həm dövlət orqanlarının, həm də cəmiyyətin ziyalı zümrəsinin işidir.

Təhlillər və araşdırmalar göstərir ki, ölkəmizdə fəaliyyət göstərən dini qurumlarla iş ciddi şəkildə gücləndirilməli, bu işi tənzimləyən qanunların aliliyi təmin edilməlidir.

Dini qurumlarla dövlət arasındakı münasibətləri qanun çərçivəsində tənzimləmək cəhdləri xeyli məsələlərin həlli ilə nəticələnsə də, bir çox həll olunmamış problemlərin varlığını da aşkar etmişdir:

1. Dini qurumların bir çoxunun fəaliyyəti «Dini etiqad azadlığı haqqında qanun»un çərçivəsindən kənara çıxır. Bəzən Qanunun müddəaları açıq şəkildə pozulur - dini dözümsüzlük, ədavət, dini ayrı-seçkilik, dini müstəsnaqlıq kimi neqativ prinsiplər təbliğ edilir. Dini mahiyyətli kitabların nəşri və yayılmasında ciddi qanun pozuntularına təsadüf edilir. Belə hallar aşkarlanmış və artıq bir sıra dini icmalara xəbərdarlıq elan olunmuşdur.

Dini durumun təhlili göstərir ki, xalqımızın mənəviyyəti ilə sıx surətdə bağlı olan bu sahədə görülməsi zəruri olan işlər çoxdur.

2. «Din dövlətdən ayrılır» müddəası bir sıra dini mərkəz və qurumlar tərəfindən səhv başa düşülür və belə hesab edilir ki, dövlət heç bir halda bu qurumların işinə müdaxilə etməməlidir.

Bəli, dövlət şəri məsələlərin, ayinlərin, ibadətlərin yerinə yetirilməsi işinə qarışmır, lazım gəldikdə isə kütləvi dini-mərasimlərin, bayramların keçirilməsində dini qurumlara zəruri təşkilati köməklik göstərir. Lakin Azərbaycan dövlətində fəaliyyət göstərən heç bir dini mərkəz, idarə və icma bütün dünyəvi qurumlar kimi mövcud qanunvericiliyin müddəalarını nəinki pozmaq hüququna malik deyil, əksinə, Azərbaycan qanunları qarşısında tam məsuliyyət daşıyır. Qanun heç bir dini təşkilata müstəsna hüquqlar verməmişdir. Belə hallar, ümumiyyətlə qanunvericilikdə nəzərdə tutulmayıb. Təəssüf ki, bəzi dini qurumlar təbliğ etdikləri dini əqidənin «müstəsnalığını» cəmiyyətdəki fəaliyyətlərinə də, hüquqi statuslarına da şamil etmək iddiasındadırlar. Hüquqi əsası olmayan bu iddia dövlət-din münasibətlərini qanun çərçivəsində tənzimləməyə ciddi mane olur, süni gərginlik yaradır, dindarlar arasında dövlətin dinə pozitiv münasibətinə, təmiz niyyətinə şübhə yaratmaq məqsədinə xidmət edir. Belə hallar yolverilməzdir və milli mənafeyə xidmət etmir, xalqı çaş-baş salır. Bu anlaşılmazlığı aradan qaldırmaq üçün lazımı təbliğat tədbirləri görülür. Kütləvi informasiya vasitələrinin imkanlarından geniş istifadə olunur. Dini durum haqqında məlumatı xalqa çatdırmaq işi davam edir.

3. Qeyd etmək lazımdır ki, bu gün din sahəsində cəmiyyətimiz, dövlətçiliyimiz üçün arzu olunan birlik yoxdur. Pərakəndəlik və qeyri-sağlam rəqabət hökm sürür. İslam yönümlü dini qurumların fəaliyyəti, hətta şəri işləri belə, bir mərkəzdən, idarədən tənzimlənmir. Səbəblərsə müxtəlifdir: xarizmatik liderin və bütün dindarları təmin edəcək, sağlam dini ideyalar ətrafında toplayacaq konsepsiyanın olmaması, bununla bilavasitə əlaqədar olaraq daxildə tələbatın mövcudluğu ucbatından xarici təsirin dövlətçilik üçün təhlükə yaradacaq qədər güclənməsi, dini ekstremizmə meyilli olan qrupların son dövrlərdə sərbəst fəaliyyət göstərməsi, din adamları arasında əməllərinə

görə bu dünyada cəza məsuliyyətinə inanmamaq kimi çox zərərli fikrin yayılması, savadlı din xadimlərinin azlığı, bəzi din xadimlərinin əməllərində dini, şəri amildən çox siyasətin və digər fəaliyyət növlərinin üstünlük təşkil etməsi, siyasi partiyaların din amilindən istifadə cəhdləri və s. və i.

Bütün bunlar və ölkədə digər dini icmaların - xristian yönümlü müxtəlif sektaların aktiv fəaliyyətinin, dini qarşıdurmanın, dözümsüzlüyün bəzən açıq təbliğatı və praktikasını dini qurumların fəaliyyətinin dövlətin tənzimləyici, nəzarətedici roluna böyük ehtiyacı olduğunu sübut edir. Zənnimizcə, bu yönümdə birgə iş faydalı və səmərəli ola bilər. Dövlətin belə işləri tənzim etmək iradəsi qətidir və buna bütün imkanları var. Bu qarşılıqlı anlaşma, qanun çərçivəsində fəaliyyət müstəvisində əməkdaşlıq prosesini tezləşdirər, inzibati tənzimləmə zərurətini minimuma endirər bilər.

4. Dini qurumların fəaliyyətində bəzi islahatlara da ehtiyac var. Bu şəri normalara aid deyil, söhbət dində yox, dinlə bağlı qurumların işində islahatlardan gedir. Bu geniş və ciddi məsuliyyət daşıyan bir mövzu olduğundan və demək olar ki, dini həyatımızın bütün sahələrini əhatə etdiyindən onun haqqında bülletenimizin gələn sayında daha ətraflı danışmağı nəzərdə tutmuşuq. Bu barədə cəmiyyətin də fikirlərini öyrənmək istərdik.

Söhbət dəfn, yas mərasiminin təşkili, din xadimlərinin bilik səviyyəsi və xarici görünüşü, qəbiristanlıqlarda hamıya bəlli fəsadların aradan qaldırılması yollarından, dini təhsilin təşkilindən, ali dini təhsilin təyinatlı olmasından, müxtəlif dini sektalar ətrafında toplaşan insanların ictimai-faydalı əməyə cəlb edilməsindən gedir. Həmçinin, dini ədavət, dözümsüzlük yox, dini əməkdaşlıq yollarının axtarılması, dini mənsubiyyətdən asılı olmayaraq, respublikada qeydiyyatlı, hüquqi statusla fəaliyyət göstərən dini qurumlar arasında dialoqun təşkili də ciddi məsələlərdəndir.

Oxucularımızın, din xadimlərinin bu işdə məsləhətlərinə ehtiyacımız var. Belə bir məsuliyyətli, cəmiyyətimiz və dinimiz üçün faydalı işi həyata keçirməkdə Sizin qiymətli fikirləriniz, təklifləriniz, dəstəyiniz bizə kömək etmiş olardı.

“İSLAM VƏ MÜASİR DÖVRÜN AKTUAL PROBLEMLƏRİ”

BEYNƏLXALQ BAKI KONFRANSI

(20-21 dekabr 2001-ci il)

“İSLAM VƏ MÜASİR DÖVRÜN AKTUAL PROBLEMLƏRİ” BEYNƏLXALQ ELMİ KONFRANSINA

Hörmətli konfrans iştirakçıları!

Sizi - paytaxtımız Bakı şəhərində təşkil olunmuş beynəlxalq konfransın iştirakçılarını Azərbaycan torpağında səmimi qəlbdən salamlayıram.

Konfrans son vaxtlarda baş qaldırmış terror, təcavüzkarlıq, zorakılıq kimi mənfi təzahürlərə qarşı mübarizədə islam dininin tutduğu yeri və mövqeyi obyektiv şəkildə araşdırıb aydınlaşdırmaq, bəzi qüvvələrin öz qərəzli siyasi məqsədlərini həyata keçirmək üçün dindən bir vasitə kimi istifadə etmək cəhdlərinin əsl mahiyyətini açıb göstərmək məsələlərinə həsr olunmuşdur. Həmişə sülh, əmin-amanlıq, qardaşlıq kimi humanist prinsiplərin carçısı olmuş islam dini ona etiqad edən insanlarda yüksək mənəvi keyfiyyətlərin formalaşmasına xüsusi diqqət yetirmişdir. Bu baxımdan tam qətiyyətlə demək olar ki, öz cinayətkar əməllərini dini şüarlarla pərdələməyə çalışan bəzi terrorçu qrupların, ayrı-ayrı adamların fəaliyyətinin islam dini ilə heç bir əlaqəsi yoxdur, onların əməlləri dinimizin humanist prinsiplərinə tamamilə ziddir.

Bu forumun ölkəmizin paytaxtı Bakı şəhərində keçirilməsini Azərbaycanın artmaqda olan beynəlxalq nüfuzuna verilən yüksək qiymətin ifadəsi kimi qəbul edirik. Avropa ilə Asiyanın qovuşuğunda yerləşən Azərbaycanda müxtəlif dinlərə, ayrı-ayrı mədəniyyətlərə mənsub olan insanlar əsrlər boyu dinc, mehriban şəraitdə yaşayıb yaratmışlar. Ölkəmiz dini və ya milli zəmində hansı bir problemlə isə heç vaxt üzləşməmişdir. Uzun illərdir ki, qonşu Ermənistanın ölkəmizə qarşı hərbi təcavüzündən və terrorçuluq əməllərindən əziyyət çəkən Azərbaycan xalqı terrorizmin bəşəriyyət üçün necə təhlükəli olduğunu yaxşı dərk edir, onunla mübarizə aparılması zərurətini mühüm vəzifələrdən hesab edir və bu yolda dünyanın digər xalqları ilə hər cür əməkdaşlığa hazır olduğunu bəyan edir.

Ümidvaram ki, forumunuz dini-mənəvi dəyərlərə münasibətdə obyektiv, dəqiq və aydın bir mövqe işləyib hazırlayaraq dünyada sülhün və təhlükəsizliyin bərqərar edilməsi işinə öz töhfəsini verəcəkdir.

Konfransınızın işinə uğurlar arzulayıram, hər birinizə möhkəm cansağlığı və xoşbəxtlik diləyirəm.

Heydər ƏLİYEV

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 19 dekabr 2001-ci il

Azərbaycan Respublikası Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsi 20-21 dekabr 2001-ci il tarixdə Bakıda "İslamın terrora münasibəti: həqiqi anlam və təhrifli şərh" mövzusunda beynəlxalq konfrans keçirmişdir.

Konfransın işində ABŞ, Norveç, Almaniya, Rusiya və bəzi islam dövlətlərindən 40-a yaxın aparıcı islamşünas alim və mütəxəssis, xarici dövlətlərin Azərbaycan Respublikasındakı səfirliklərinin, dini konfessiyaların nümayəndələri iştirak etmişlər.

XX əsrin 80-ci illərindən başlayaraq məlum hadisələrlə bağlı terrorizm Qərbdə tez-tez ancaq neqativ hadisə və islam sinonim anlayış kimi işlədilir. Dinlərarası dialoqu genişləndirmək məqsədi ilə dünya dövlətlərinin rəhbərləri dəfələrlə dinlərin, xüsusilə də islamın sülhsevər xarakterini, bu dinin terrorçuluqla müqayisəsinin qeyri-düzgünlüyünü qeyd etsələr də, Nyu-York və Vaşinqtonda baş vermiş 11 sentyabr 2001-ci il

dəhşətli terror hadisələri məhz islamın terrorizmdə günahlandırılmasına yeni təkan verdi və bu sahədə aparılan qərəzli təbliğat dünyanı xristian-müsəlman qarşıdurması probleminin reallaşması ilə üzləşdirdi.

Konfransda terrorizmin tarixi, onun yayılma arealı, islamın zorakılığa qarşı münasibəti, haqq dini ilə terrorizmin bir araya sığmaması və s. mövzularda fikir mübadiləsi aparılmış, maraqlı mülahizələr irəli sürülmüş-

İslam sülh dinidir. O terrorizmin, hər hansı bir məcburiyyətin və zorakılığın əleyhinədir, ekstremizmi rədd edir. Bu, müsəlmanların müqəddəs kitabı Qurani-Kərimdə də öz əksini tapmışdır. Lakin Quran ayələrinin şərhini bəzən bilərəkdən təhrif edilir.

dür. Konfransın əhəmiyyəti Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin iştirakçılara göndərdiyi müraciətində xüsusilə vurğulanmışdır.

Konfransda müzakirə olunan məsələlərə dair əsas təkliflər "Yekun sənədi"ndə öz əksini tapmışdır. İştirakçılar Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevə və ABŞ Prezidenti Corc Buşa müraciətlər qəbul etmişlər.

(Konfransın materialları ilə bülletenimizin gələn sayında tanış ola bilərsiniz.)

«İslamın terrora münasibəti: həqiqi anlam və təhrifli şərh» mövzusunda beynəlxalq elmi konfransın (Bakı, 20-21 dekabr 2001-ci il)

YEKUN SƏNƏDİ

Azərbaycan Respublikası Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin təşəbbüsü ilə 20-21 dekabr 2001-ci il tarixdə Bakıda «İslamın terrora münasibəti: həqiqi anlam və təhrifli şərh» mövzusunda beynəlxalq elmi konfrans keçirilmişdir.

Konfransın işində ABŞ, Azərbaycan, Almaniya, Qazaxıstan, Qırğızıstan, İran, Norveç, Özbəkistan, Rusiya, Gürcüstan və Türkiyədən 40-a qədər mötəbər alim və mütəxəssis, xarici dövlətlərin Bakıdakı səfirliklərinin və beynəlxalq təşkilatların nümayəndələri iştirak etmişlər.

Konfransda dinlənən məruzələrdə və məruzələr ətrafında gedən müzakirələrdə islam və terrorizm probleminə dair müxtəlif nöqteyi-nəzərlər təhlil edilmişdir. Konfrans iştirakçıları 11 sentyabr 2001-ci ildə Nyu-York və Vaşinqton şəhərlərində baş vermiş qanlı terror hadisələrindən təəssüfləndiklərini bildirmiş, terrorizmin dünyada sabitliyi və əmin-amanlığı real olaraq təhlükə altına aldığı qeyd etmiş, eyni zamanda öz ardıcılılarına yüksək mənəvi dəyərlər aşılamanı islamı terrorizmlə əlaqələndirmək cəhdlərini qətiyyətlə pisləmiş, belə cəhdlər milli və konfessional zəmində insanlar arasında təfriqə salmaq, müstəsna və təəssübkeçlik hissələrini coşdurmaq, dolayısı yolla terrora dəstək vermək cəhdləri kimi qiymətləndirilmişdir.

İki günlük gərgin müzakirələrin nəticəsi olaraq konfrans aşağıdakı tövsiyələri işləyib hazırlamışdır:

1. Terrorizm kimin tərəfindən, hansı miqyasda, hansı dövlətin ərazisində və nə məqsədlə həyata keçirilməsindən asılı olmayaraq qətiyyətlə pislənilməlidir;

2. Terrorizmə qarşı yönəlmiş birgə beynəlxalq səylər bütün mövcud imkanlar daxilində və ədalət prinsipi çərçivəsində dəstəklənməli və təqdir edilməlidir;

3. Terror aktları və birgə antiterror əməliyyatlarının nəticələri insanlar arasında bədbinlik hissələri, milli və dini təfriqə doğurmamalıdır. Bu məqsədlə elm və din adamları, tədqiqatçılar böyük izahetmə işi aparmalı, öz araşdırmalarında və təbliğatlarında xalqları və mədəniyyətləri bir-birinə yaxınlaşdıran amillərin açıqlanmasına, qarşılıqlı anlaşma və dözümlülüyün təbliğinə xüsusi diqqət yetirməlidirlər;

4. Dinlərarası və sivilizasiyalararası dialoq davam etdirilməli, dinləri və mədəniyyətləri birləşdirən cəhətlər, onların terrora qarşı tövsiyə və dəyərləri qarşılıqlı əlaqədə təbliğ edilməlidir;

5. İnsanlar arasında sülh və qarşılıqlı hörmət dini olan, dində məcburiyyəti qətiyyətlə rədd edən islamı terrorizmlə əlaqələndirmək cəhdləri pislənilməli və yolverilməz hesab edilməlidir;

6. Terrora qarşı mübarizədə dünya dövlətləri eyni mövqedən çıxış etməli, terrorizmə münasibətdə istər ayrı-ayrı dövlətlər, istərsə də qruplar tərəfindən ikili

"Attitude of Islam to Terror: True Understanding and Distorted Interpretation" (Bakı, December 20-21, 2001)

FINAL DOCUMENT

The International Conference on the theme: "Attitude of Islam to Terror: True Understanding and Distorted Interpretation" was held in Baki on December 20-21, 2001 by the initiative of the State Committee of the Azerbaijan Republic for the Work with Religious Associations.

Over 40 leading and well - known experts and researches from USA, Azerbaijan, Germany, Kazakhstan, Kirgizstan, Iran, Norway, Uzbekistan, Russia and Turkey, as well as representatives of Embassies and International organizations accredited in Baki participated in the work of the Conference.

Different views and opinions were expressed and commented on in the speeches and discussions devoted to the relationship of Islam and terrorism. The Conference participants voiced their sincere grief, outrage and sorrow to countless cases of terrorist attacks, ending with the September 11 events.

It is unacceptable that Islam is associated with terrorism, which values human dignity. Such attitude toward Islam causes confrontation between nations and inspires feelings of racism and pride or indirectly supporting terrorism.

At the result of two days intensive work the Conference endorsed the following recommendations:

1. Islam teaches that terrorism should be condemned irrespective of the source, country of its origin, level or purpose;

2. All joint international efforts directed against terrorism should be given all possible forms of support with justice served in all human endeavors;

3. Terror and anti - terrorism operations results should not cause the feelings of pessimism, depression or national confrontation. With this purpose the experts and representatives of religious communities, researches and analysts should be fully engaged in activities that high-light the need to integrate nations and different cultures in better understanding and tolerance amongst them;

4. Dialogue between religions and civilizations should continue with focus on communalities between religions. Empowering and supporting those religious values, which stand firm against terrorism, considering that each religion has its own unique approach is a necessity;

5. We denounce any attempt to associate Islam with terrorism. Indeed, Islam calls for peaceful coexistence and mutual respect between adherence of all religions and it also teaches that there is no compulsion and force in religion. Double standard attitudes of states and groups are unacceptable;

6. To avoid possible double standard or misinter-

standarta yol verilməməli, ədalət prinsipinin pozulması, dövlətlərin taktiki baxımdan milli maraqlarının üstünlük təşkil etməməsi və terror istilahnın təhrif edilməməsi məqsədi ilə bu istilahnın daha dəqiq və mufəssəl açıqlanması zəruri hesab edilsin;

7. Nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlara, xüsusilə BMT, Avropa Şurası və ATƏT-ə terrorizmi doğuran səbəblərin açıqlanmasına, onların aradan qaldırılmasına, sosial-siyasi həyatın neqativ təzahürlərinin qarşısının alınmasına diqqət artırmaq, bu işlərə öz fəaliyyətlərinin prioritet vəzifələri səviyyəsində yanaşmaq təklif edilsin;

8. Konfransın tövsiyələri əsas beynəlxalq təşkilatlara göndərsin.

Bakı, 20-21 dekabr 2001-ci il

pretation we offer that the term "terrorism" be profoundly defined, so that justice comes before any national interest or political strategy;

7. The leading world states, International organizations especially UNO, CE and OSCE are recommended to explain the reasons causing terrorism, try to lift them up, to accumulate efforts against all embodiments of separatism and expansionism in aspects of social and political life;

8. The recommendations of the conference should be disseminated among the leading international organizations.

December 20-21, 2001, Baki

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ HEYDƏR ƏLİYEVƏ

Zati-Aliləri!

Biz, qonaqpərvər Azərbaycan torpağında «İslam və müasir dövrün aktual problemləri» mövzusunda beynəlxalq elmi konfransa toplaşmış 12 ölkənin elm, din və siyasət adamları iki gün ərzində qoyulmuş problemlər ətrafında geniş fikir mübadiləsi apardıq. Konfrans iştirakçılarının qəbul etdikləri yekun sənədində terrorizm kim tərəfindən, kimə qarşı, hansı miqyasda, hansı coğrafi məkanda törədilməsindən asılı olmayaraq qətiyyətlə pisləndi, insanpərvərlik ideyaları və yüksək mənəvi dəyərlər təbliğ edən islamı və ümumiyyətlə səmavi dinləri terrorizmlə əlaqələndirmək cəhdlərinin əsassız və yolverilməz olduğu bildirildi, müasir şəraitdə ümumi səylərin xalqlar, dinlər və mədəniyyətlər arasında dialoqun, dözümlülüyün və qarşılıqlı anlaşmanın bərqərar edilməsinə yönəldilməsinin zəruriliyi qeyd edildi.

Səciyyəvidir ki, dünya ölkələri içərisində ilk dəfə dövlət səviyyəsində bu aktual mövzuya həsr olunmuş elmi konfrans uzun illər boyu təcavüzkar separatizmdən və çoxsaylı terror aktlarından zərər çəkmiş Azərbaycanda keçirilir, sülhə və barışığa çağırış, bütün bəşəriyyət üçün global bəlaya çevrilmiş beynəlxalq terrora qarşı mübarizədə yekdil olmaq nidaları və tövsiyələri Bakıdan səslənir. Sizin müdrik rəhbərliyiniz altında müstəqil Azərbaycan dövləti beynəlxalq terrorizmə münasibətdə düzgün mövqə tutmuş, birgə antiterror əməliyyatını nəinki sözdə, həm də əməli olaraq dəstəkləmişdir.

Sizə konfransa ünvanladığımız səmimi təbrikə görə dərinədən təşəkkür edir və gördüyünüz böyük işlərdə uğurlar diləyirik!

*«İslam və müasir dövrün aktual problemləri»
mövzusunda beynəlxalq elmi konfransın iştirakçıları*

Bakı, 20-21 dekabr 2001-ci il

AMERİKA BİRLƏŞMİŞ ŞTATLARININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CORC BUŞA

Cənab Prezident!

Dekabrın 20-21-də Azərbaycan Respublikasının paytaxtı Bakıda Azərbaycan Respublikası Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin təşəbbüsü ilə «İslamın terrora münasibəti: həqiqi anlam və təhrifli şərh» mövzusunda beynəlxalq konfrans keçirilmişdir.

Biz, konfransda 12 ölkəni, o cümlədən Azərbaycanı, ABŞ-ı, Qırğızıstanı, İranı, Türkiyəni, Misiri, Almaniyani, Norveçi, Rusiyani, Özbəkistanı təmsil edən din xadimləri və dinşünas alimlər bir daha bəyan edirik ki, terror harada, kimə qarşı və nə məqsədlə törədilməsindən asılı olmayaraq pislənilməli və onun qarşısı qətiyyətlə alınmalıdır. Biz eyni zamanda insanları sülhə və əmin-amanlığa çağıran zülmü və zorakılığı qətiyyətlə rədd edən İslam dinini terrorizmlə əlaqələndirmək cəhdlərinin də yolverilməz olduğunu bildiririk.

Biz 11 sentyabr 2001-ci ildə Nyu-York və Vaşinqtonda törədilmiş qanlı terror hadisələrindən təəssüfləndiyimizi bildiririk, həyatlarını itirənlərə Allahdan rəhmət, onların yaxınlarına və bütün Amerika xalqına səbir diləyirik.

Cənab Prezident! Biz terrora və terrorçuluğa qarşı mübarizəni dəstəkləməklə yanaşı, inanırıq ki, bu mübarizə yalnız terrorçulara qarşı yönəlmişdir və dinc insanların əmin-amanlığını təmin etmək məqsədi güdür. Əminik ki, terrora qarşı mübarizə yalnız o halda uğurla nəticələnəcəkdir ki, onu törədən səbəblər aradan qaldırılsın, insan hüquq və azadlıqlarının qorunması təmin edilsin. Biz daha azad və ədalətli bir Dünya qurmalıyıq və ümidvarıq ki, Amerika Birləşmiş Ştatları bu böyük quruculuqda ön sıralarda gedəcəkdir.

Cənab Prezident! Konfransın keçirildiyi Azərbaycan Respublikası son illərdə terrorizmə ən çox məruz qalan ölkələrdən biridir. Ölkənin 8 milyon əhalisinin 1 milyona yaxını qaçqın və məcburi köçkündür və insana yaraşmayan şəraitdə yaşamaqdadır, ərazisinin 20%-i Ermənistan tərəfindən işğal edilmişdir. Bu konfliktin və buna bənzər digər münaqişələrin ədalətli bir tərzdə tənzimlənməsi dinlərin, mədəniyyətlərin və millətlərin azadlıq və sülh şəraitində dinc-yanaşı yaşaması üçün olduqca əhəmiyyətlidir.

11 sentyabr 2001-ci il hadisələri bütün bu proseslərə yeni nəzərlə baxmağı tələb edir. Cənab Prezident, bir daha Sizə və Sizin şəxsinizdə bütün Amerika xalqına ən xoş arzularımızı bildirir, bütün haqq işlərdə uğurlar arzulayırıq.

Hörmətlə;

*Konfrans iştirakçıları adından Dini Qurumlarla İş üzrə
Dövlət Komitəsinin sədri, professor RAFİQ ƏLİYEV*

Bakı, 21 dekabr 2001-ci il

FUNDAMENTALİZM XRİSTİANLIQDAN (XIX ƏSR) İSLAMADƏK (XX ƏSR): BU GÜNÜN TƏZADLARI

«Fundamentalizm» əslən Qərbdə, Amerika Birləşmiş Ştatlarında yaranmış istilahdır. XIX əsrin axırlarında liberal və mühafizəkar qrupları arasında gedən uzunmüddətli gərgin mübarizənin labüd nəticəsi kimi meydana çıxan dini cərəyanın varlığını bəyan etmək üçün işlədilmiş bu termin xristianlığın protestant istiqaməti ilə bağlıdır. Demək olar ki, protestant ilahiyyatçılarının xristian sivilizasiyasının sosial-mədəni fenomenlərinə əks bir reaksiyası kimi meydana gəlmişdir.

Dini ədəbiyyatda hətta pravoslav fundamentalizmi istilahi da istifadə olunur. Birinci dəfə bu termin ABŞ-da fəaliyyət göstərən yevangel kilsəsinin mühafizəkar qoluna aid edilmiş və müstəqil bir termin kimi baptist «Watchman Examiner» qəzetinin redaktoru K.L.Luis tərəfindən ortaya atılmışdır.

1895-ci ildə Nyaqarada keçirilən Bibliya konfransında bir qrup ifrat mühafizəkar ortodoks din xadimləri - ilahiyyatçılar xristianlığın beş təməl prinsipini dini etiqadın əsas zəruri və dəyişməz əhkamları kimi səsləndirmişlər. Bu əhkamlar aşağıdakılardır:

1. Müqəddəs Kitabın məsumluğu;
2. Məsihin ilahi mənşəyi və bakirə halda hamiləlik;
3. Məsih günahkar insanların günahlarını yumaq üçün çarmıxdə həlak olmuşdur;
4. Məsihin cismani dirilməsi;
5. Məsihin bir daha dünyaya cismani qayıdışı.

Elan edilmişdir ki, bu beş əhkamı olduğu kimi qəbul etməyən hər bir xristian bidətçi və kafirdir, kilsədən təcrid edilməlidir. 1910-cu ildə Presviterian kilsələrinin baş assambleyası və bir sıra mühafizəkar dini təşkilatlar həmin əhkamları bəyəndiyini bildirdi. 1909-1915-ci illərdə Kaliforniya ştatının zəngin adamlarından olan R.Torri və L.Dikson bu beş əhkamı şərh etmək üçün "Təməllər" ("The Fundamentals") adı altında 12 cildlik məqalələr məcmuəsi nəşr etdirdilər. 1919-cu

ildə məcmuədən asan istifadə etmək məqsədilə 12 cild 4 cildə yerləşdirilib nəşr edilərək ABŞ-da, habelə dünyanın bir çox ölkələrində məccani olaraq yayıldı. 1981-ci ildə E.Dobson və E.Hindson «Fundamentalizm fenomeni» ("The Fundamentalist Phenomenon") adlı kitabda həmin beş əhkamın geniş şərhini verdilər. Son 100 ildə bu əhkamları qəbul edib, onları ortaya atan ilk xristian ilahiyyatçılarının ardıcılları çoxalmış, yüz minlərlə dini ədəbiyyat dünyanın müxtəlif dillərinə tərcümə edilib yayılmışdır.

Əslində, bəzi müəlliflərin fikrincə, XX əsrdə protestantlıq çərçivəsində çoxsaylı istiqamətlərin, sektaların, denominasiyaların yaranması öz başlanğıcını elə bu radikal xarakterli fundamentalizm ideyasından götürür. Çünki ortaya atılan protestant fundamentalizminin özündə fikir ayrılığının mümkünüyü, müqəddəs kitabların şərhində müstəqil rəy söyləmək imkanı nəinki məhdudlaşdırılmış, hətta bəzi hallarda ciddi qadağaya məruz qalmışdır. Lakin bu qadağalar vaxt keçdikcə pozulmuş və yeni istiqamətlər meydana çıxmışdır. Daha geniş yayılan «Əllincilər» dini istiqamətindən ayrılıb özünə təəssübkeşlər tapan müstəqil kilsədir ki, onların əksəriyyəti ümumiyyətlə özünü xristianlıqdan kənar elan edir, bəzən də guya İsa Məsihin davamçıları olduqlarını bəyan edərək dini müstəsnaılıq şüarı altında fəaliyyət göstərir. Sözün əsl mənasında dini-ideya pərakəndəliyi, keyfiyyət kasadlığı hökm sürür.

Lakin buna baxmayaraq, bu kilsələr bir çox ölkələrdə fəaliyyət göstərir, geniş təbliğat şəbəkəsi yaratmış, öz ətrafında təəssübkeşlər tapmağa müyəssər olmuşdur. Belə kilsələrin bir neçəsi Azərbaycanda qeydiyyatdan keçmiş və demək olar ki, azərbaycanlı keşişlər qrupu yaranmışdır.

Bütün azərbaycanlı keşişlərə aid etməmək şərti ilə, qeyd etmək lazımdır ki, onların bir neçəsi radikal protestant mövqeyindən çıxış edir, dini təbliğatdan daha çox dinlər arasında

təfriqə yaratmaqla məşğul olur və bu işlərini təəssüf ki, din pərdəsi altında aparır.

Bəs necə olmuşdur ki, Qərbdə, o cümlədən xristianlıqla əlaqədar meydana çıxan «fundamentalizm» istilahı bu gün daha çox islamla bağlı işlədilir, «islam fundamentalizmi» barədə söhbətlər səngimək bilmir? Görəsən, fundamentalizm bir əqidə kimi islama da məxsusdurmu?

Qeyd etdiyimiz kimi, fundamentalizm ideoloji hadisədir, hər hansı bir ideologiyanın təməl prinsiplərinin yeni şəraitdə bərpa edilməsinin zəruriliyi ilə bağlı əqidədir və bu baxımdan bütün dinlərdə, o cümlədən islamda da müşahidə olunur.

Bu gün islama daha çox şamil edilən «fundamentalizm» istilahının Azərbaycan dilində ən münasib qarşılığı, yəqin ki, «təməlçilik», «sələfilik»dir. Bu mənada təməlçilik islamda lap erkən vaxtlardan mövcud olmuşdur. İslam tarixində Məhəmməd peyğəmbər və Raşidi xəlifələri dövrü «saleh sələflər» dövrü sayılmış, sonrakı dövrlərdə meydana çıxan islahatçılıq hərəkatları «saleh sələflərin» həyat və etiqad tərzini nümunəsi əsasında yaşamağı zəruri hesab etmiş və sələfilər adı altında tanınmışdır. Müxtəlif dövrlərdə sələfilər islama sonradan gətirilmiş yenilikləri bidətçilik kimi səciyyələndirərək ilkin qayda-qanunları bərpa etmək çağırışları kimi çıxış etmişlər. Qərmətilər, əzrəqilər, İbn Hənbəl, İbn Teymiyyə, vəhhabilər, «Müsəlman qardaşları» cəmiyyəti, Hüzbullah hərəkatı sələfilik meyilləri ilə seçilmişlər.

«Fundamentalizm» istilahı XX əsrin 50-ci illərindən etibarən, xüsusilə İran islam inqilabı və «Müsəlman qardaşları» cəmiyyətinin radikal fəaliyyəti ilə əlaqədar olaraq islama şamil edilmişdir. Şəriət qayda-qanunlarının bərpa edilməsi, islamın təməl prinsiplərinə riayət olunması üzərində nəzarətin gücləndirilməsi və bu prinsiplərin həyata keçirilməsi işində istifadə edilən metodların, praktiki addımların radikallıqla, zorakılıqla müşayiət olunması haqlı olaraq radikal fundamentalizm

kimi qiymətləndirilmişdir. Bu gün «əl-Qaidə» tipli bir sıra müsəlman təşkilatlarının da fəaliyyəti radikal fundamentalizmin təzahürləridir.

Söhbət hər iki səmavi dinin sosial praktikasında nəzərə çarpan radikal fundamentalizmdən gedir. Bir sıra alimlərin fikrincə, ilk dövrlərdə protestant fundamen-

talizmi radikal islam fundamentalizminə təkan verirdisə, indi, əksinə, son dövrlər əsasən sosial ədalət prinsipləri şüarı altında çıxış edən radikal islam fundamentalizmi, təməlçiliyi radikal protestant fundamentalizmini canlandırmağa və onu xristiandaxili

münaqişədən daha çox xristian-müsəlman qarşıdurmasına xidmət etməyə sövq etmişdir. Belə fikirlər qərb dini ədəbiyyatında özünə yer tapsa da, ciddi elmi təhlilə ehtiyacı olan bir problemdir və öz həllini gözləyir.

Lakin günümüzün təzadları daha çox Qərb ilə Şərqi mədəni inkişafı, həyat tərzini və iqtisadi inkişafındakı ziddiyyətlərlə bağlıdır. Bir çox alimlərin fikrincə, bu gün geniş yayılmış İslam fundamentalizmi dövlətlərin və xalqların inkişafındakı ciddi sosial-iqtisadi fərqlərin nəticəsində, həmçinin dünyada ikili standart siyasətinə və beynəlxalq aləmdə, dövlətlərarası münasibətlərdə ədalət prinsipinin pozulmasına reaksiya kimi meydana çıxmışdır. Rəsmi, həqiqi islamı deyil, müxalifətçi islamı təmsil edən bu fundamentalizm artıq neçənci dəfədir ki, yenidən tarix səhnəsinə atılır. Tarixi təcrübə göstərir ki, fundamentalizm islamda heç vaxt qalib gəlməmişdir, lakin öz məğlubiyyəti ilə istər rəsmi islamın, istərsə də cəmiyyətin sosial-mədəni və siyasi həyatının xarakterinə təsir göstərə bilmişdir.

Bir vaxtlar Adam Mets IX-X əsrləri Müsəlman Renessansı dövrü adlandırmışdır. Ümid etmək olar ki, orta əsrlər müsəlman mədəniyyətini yaratmış islam yenə də müasir mədəniyyətin ən mühüm nailiyyətlərini yaradıcı şəkildə inkişaf etdirə biləcək və bəşəriyyət xristian-müsəlman qarşıdurması kimi ciddi bir təhlükənin şahidi və iştirakçısı olmayacaq.

Qeyd etdiyimiz kimi fundamentalizm ideoloji hadisədir, hər hansı bir ideologiyanın təməl prinsiplərinin yeni şəraitdə bərpa edilməsinin zəruriliyi ilə bağlı əqidədir və bu baxımdan bütün dinlərdə, o cümlədən islamda da müşahidə olunur.

AZƏRBAYCANDA PİRLƏR VƏ DİN-DÖVLƏT MÜNASİBƏTLƏRİ

«Pir» fars sözü olub, qoca, nurani, ixtiyar adam mənası daşıyır. Orta əsrlərdə, daha doğrusu, VIII əsrdən başlayaraq, müsəlman ölkələrində sufiliyin meydana çıxması ilə bu təriqətin banisi, rəhbəri «pir» adı ilə tanınmışdır. Təriqət mürişidləri (yol göstərən, öyrədən) ərəb ölkələrində «şeyx», yaxud «həzrət», İran, Azərbaycan və Türkiyədə isə «pir» adlanmışlar. Türkçə onlara «baba», «dədə» də deyilmiş, lakin daha çox «pir» adı işlənmişdir.

Xəlvətə çəkilib ibadət etmək, yaxud müridlərini (ardıcılığını) qəbul edib onlara təriqətin təlimini açıqlamaq üçün pirin, yaxud təriqət başçısının öz hücrəsi, tənha bir yeri olurdu ki, buna «zaviyə» deyirdilər. Zaviyələrin yanında pirin ziyarətinə gələnləri, yol adamlarını qəbul edib yerləşdirmək üçün «xanəqahlar» tikilirdi. Pirlər vəfat etdikdə onları öz zaviyələrinə yaxın yerdə dəfn edir, qəbirləri üzərində qübbəli məqbərələr tikərək, bu məqbərələri ziyarət edir, pirlərdən şəfaət umurdular. Bu yerlər tədricən öz ilkin funksiyasını itirir, ocaq, müqəddəs yer, ziyarətgah mahiyyəti daşımağa başlayır və «pir» bu yerlərin ümumi adına çevrilir.

Şiəlikdə pir Peyğəmbər nəslindən olan müqəddəsələrin, seyyidlərin, imamzadələrin, övliyaların (Allaha yaxınların) uyduqları yerə deyilir. Burada da pir məhz ocaq, ziyarətgah mənası daşıyır.

İslama görə, pirdən dilək dilənməz. Çünki diləkləri eşidən və onlara cavab verən Allahdır. Dualar Allaha edilir, diləklər Allahdan dilənir. Pirlərdən isə şəfaət umulur, yəni pir sahibinin Allah yanında xüsusi hörməti olduğu, Allah tərəfindən seçilmişlərdən və yüksək məqama layiq bilinənlərdən olduğuna inanırlar öz dualarının Allah yanında qəbul olması üçün ondan vəsilə olmasını istəyirlər. Pirlər haqqında yayılan ədəbiyyatlarda göstərilir ki, Allah öz dostlarını-övliyalarını eşidir, onların xatirinə adi insanların da dualarını qəbul edir. Lakin onu da qeyd etmək vacibdir ki, bir çox islam üləmaları, fiqh alimləri şəriət qanunlarına, Qurankərimin ayələrinə istinadən göstərirlər ki, Allahla onun bəndəsi arasında vasitəçi yoxdur.

Azərbaycan ərazisində pirlər çoxdur. Bunun səbəbini bir vaxtlar Xilafətin mərkəzlərində siyasi məqsədlərlə təqibə məruz qalan Peyğəmbər övladlarının imperiyanın ucqarlarında sıği-

nacaq tapmaları ilə izah etmək olar. Peyğəmbər nəslindən olduqları üçün onlar müqəddəs sayılır, sağlıqlarında öyüd-nəsihət almaq, öldükdən sonra isə şəfaətlərinə nail olmaq məqsədilə ziyarət edilirdilər. Pirlərin çoxluğunu bu ərazilərdə sufiliyin güclü olması ilə də əlaqələndirmək olar.

Azərbaycanda pirlər yetərinə öyrənilməmişdir. Bu gün də onların tarixi, dini mahiyyəti haqqında məlumatlar olduqca azdır. Bəzi pirlər ətrafında yaranmış dini icmaların kiçik tirajla nəşr etdirdikləri məlumat kitabçaları daha çox təbliğat xarakteri daşıyır. Oxucularımızı maraqlandıran bəzi pirlər haqqında məlumatı mətbuat materialı və AMEA-nın müxbir üzvü Məşədixanım Nemətovanın «Azərbaycanda pirlər» (Bakı, 1992) kitabı əsasında veririk. Gələcəkdə bu mövzuda yazılarımızı davam etdirəcəyik. Pirlərin tarixi və bu günü haqqında elmi-praktik toplanmalar keçirmək də planlaşdırılır.

TƏZƏ PİR Bakıda yerləşir. Təqribən XIII əsrdə Bakıya gəlmiş Seyyid Mirhəsən ağa Musəvi və onun nəslindən olan Əbdullah (yaxud Əbu Səid) Musəvinin dəfn olunduqları yerdə

yararmışdır. Bu yerdə onların mədrəsəsi yerləşmişdir. Pir uzun müddət ziyarətgah olmuşdur. XX əsrin əvvəllərində xeyriyyəçi Nabat xanım öz vəsaiti hesabına pirin üzərində məscid tikdirmiş və onu «Təzə pir məscidi» adlandırmışdır.

BİBİ HEYBƏT piri Bakı yaxınlığındakı Şıx qəsəbəsində yerləşir. Pir imam Rizanın bacısı Həkimə xanımın adı ilə bağlıdır. Həkimə xanım IX əsrin əvvəllərində yaşamış, qardaşına görə təqib edildiyi üçün Azərbaycana pənah gətirmiş, burada tanınmasın deyə "Heybətın bibisi" adı ilə yaşamağa məcbur olmuşdur. Vəfatından sonra dəfn olunduğu yer pir kimi şöhrət tapmışdır. Bibi heybət adı da buradan əmələ gəlmişdir. Pirin ətrafında tədricən hündür minarələri və gümbəzli örtüyü olan məscidlər tikilmiş, yardımçı binalar inşa edilmişdir. Bu gözəl memarlıq kompleksi 1937-ci ildə dağıdılmış, Azərbaycan yenidən müstəqillik qazandıqdan sonra Prezident Heydər Əliyevin himayəsi altında bərpa edilmişdir.

NARDARAN PİRİ Bakı yaxınlığındakı Nardaran qəsəbəsində yerləşir. Pir imam Rizanın nəslindən olan Rəhimə xanımın adı ilə bağlıdır. Türbə binası memarlıq üslubuna görə XII-XIII əsrlərə aid edilir.

PİR HÜSEYN XANƏGAHI Bakının 127 kilometr-

liyində, Pirsaat çayı sahilində, Bakı-Salyan ticarət-karvan yolu üzərində yerləşir. Pir Hüseyn XI əsr Azərbaycan dini-fəlsəfi fikrinin görkəmli nümayəndələrindən olan Hüseyn bin Əlinin adıdır. O, 1072-ci ildə vəfat etmiş, türbəsi ziyarətgaha çevrilmişdir.

İMAMZADƏ PİRİ Gəncədə yerləşir. Pir imam Baqirin nəvəsi İbrahimin adı ilə bağlıdır. İmamzadənin türbəsidəki kitabədə onun öz babasından 120 il sonra vəfat etdiyi göstərilir. Nəzərə alsaq ki, imam Baqir 732-cü ildə vəfat etmişdir, imamzadənin təqribən 851-852-ci ildə dünyasını dəyişdiyi məlum olar.

Dövlət Komitəsində olan məlumatlara əsasən Azərbaycan ərazisində 400-dək pir və ziyarətgah var. Onların bir hissəsi rəsmi dövlət qeydiyyatından keçmiş və il boyu fəaliyyət göstərir,

qalanları isə ancaq bayramlarda, dində qeyd olunan tarixi hadisələrin təsadüf etdiyi aylarda və günlərdə açılır, zəvvarları qəbul edir.

Pirləri ziyarət etmək tarixən xalqımıza məxsus ənənələrdən olmuşdur. İnsanlar bu ziyarət yerlərinə pis niyyətlə getmir. Müşahidələr göstərir ki, onların çoxu ziyarət vaxtı və sonra ruhi, mənəvi rahatlıq tapır, ümidlə yaşayır, verdiyi nəzirin, etdiyi duaların ünvanına çatacağına daxilən inanır, sadəcə, onların dərd, kədər yükü yüngülləşir. Bütün bunlar müsbət xarakter daşıyır, cəmiyyət üzvlərinin dözümlü, səbrli, Allaha təvəkküllü olmasını gücləndirir.

Pirlər, ziyarətgahlar özünümaliyyətləşdirən qurumlardır və bir çoxu yığılan ianələr, nəzirlər hesabına təmir işləri aparır, imkansızlara maddi köməklik göstərir, xeyli insanı işlə təmin edir.

Lakin pirlər və ziyarətgahların bir-biri ilə əlaqələri nəinki zəifdir, hətta yox dərəcəsindədir, bəzən rəqabət müstəvisindən uzağa getmir. Bu dini qurumlarla dövlət arasında münasibətlər ümumiyyətlə tənzimlənməyib. Onların fəaliyyətinə dövlət tərəfindən nəzarət olunmayıb. Söhbət bəzi insanların, hətta din xadimlərinin dövlət qurumları haqda neqativ ictimai rəy yaratmaq məqsədilə ortaya atdıqları nəzirləri, ianələri hesablamaq məsələsindən yox, ən azı

nəzir, ianə verən insanlar və cəmiyyət qarşısında hesabat vermək zərurətindən gedir. Bu zərurət cəmiyyət üzvlərində pirlərə qayğı göstərən, ziyarətləri təşkil edən adamlara qarşı inamsızlıq hissi formalaşmasının, şübhə toxumları səpilməsinin qarşısını alar. «Nəzirlər necə hesablanır və hara xərclənir» sualları mətbuat səhifələrində, televiziya verilişlərində, dindarlarla görüşlərdə, Dövlət Komitəsi ilə edilən telefon danışqlarında tez-tez səslənir. Alınan cavablar təminədiçi olmur, çünki Dövlət Komitəsinin öz Əsasnaməsinə müvafiq olaraq dini qurumların fəaliyyəti barədə məlumat almaq cəhdləri əksər hallarda əsassız şəkildə dini və şəri işlərə müdaxilə kimi qarşılır, yaxud qəsdən bu cür şərh edilir. Ümumiyyətlə, dini qurumların fəaliyyətini, o cümlədən maliyyə fəaliyyə-

tini din dövlətdən ayırır bəhanəsi ilə hər hansı bir ictimai və dövlət nəzarətindən kənarlaşdırmaq meylləri olduqca güclüdür. Lakin başa düşülməlidir ki, dinin dövlətdən ayrılığı yalnız dövlətin dünyəvi xarakter daşdığını göstərmək məqsədi güdür və əsla dini qurumların qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş nəzarətdən tam sərbəst şəkildə fəaliyyət göstərməsinə haqq verən amil kimi mənalandırıla bilməz.

Şübhəsiz ki, bu müvəqqəti bir haldır. Sadəcə olaraq tezliklə insanları məlumatlandırmaq zərurəti başa düşüləcək və «sirli qapıların» açılmasının pirlərə və ziyarətgahlara, ümumiyyətlə dini qurumlara heç bir ziyanı olmadığı anlaşılacaq.

Bu, məsələnin bir tərəfi.

İkinci problem kimsəsizlərə, ehtiyacı olanlara pirlər

və ziyarətgahlar hesabına göstərilən köməklərin daha səmərəli tənzimlənməsidir. Bu sahədə hökm sürən pərakəndəlik aradan qaldırılmalıdır. Kömək ünvanlı olmalı, mümkün qədər daimi xarakter daşmalı və aşkar həyata keçirilməlidir. Bunun üçün bəlkə də respublika üzrə xeyriyyə məqsədi üçün Pirlər Şurasının yaranmasına ehtiyac var. Pirlərdə və digər ziyarətgahlarda çalışan zəhmətkeş mömin insanların xeyirxah işlərinə kölgə salmaq, yaxud müqəddəs yerlərdə dini ibadət və ayinlərin yerinə yetirilməsinə, maliyyə məsələlərinə əsassız olaraq qarışmaq niyyətindən tamamilə uzaq olduğumuzu bəyan etməklə bu təklifi müzakirə üçün dərc etməyi lazım bildik. Qeyri-hökumət və ictimai-dini birlik kimi hüquqi statusu olan belə bir qurum cəmiyyətimizə ancaq fayda verə bilər.

DİNİ QURUMLARLA İŞ ÜZRƏ DÖVLƏT KOMİTƏSİNDƏ

Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin sədri, professor Rafiq Əliyevin respublikada fəaliyyət göstərən dini icmaların rəhbərləri, ayrı-ayrı beynəlxalq təşkilatların nümayəndələri ilə görüşləri müntəzəm xarakter alır. Görüşlərdə və qəbullarda Azərbaycan Respublikasında dini dözümlülük, dövlətin din siyasəti qonaqların nəzərinə çatdırılır, təcrübə mübadiləsi aparılır.

RF-nin respublikamızdakı səfirliyinin müvəqqəti işlər vəkili S.Çernyayevski, İİR-nin səfiri Ə.Qəzayi, İsrail dövlətinin səfiri E.Nae, Türkiyə Cümhuriyyəti səfirinin I müavini G.Erven, Misir Ərəb Respublikasının səfiri xanım Cahən Əmin Məhəmmədli, Vatikanın Qafqazdakı səlahiyyətli nümayəndəsi P.Zurrugen, Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin sədri, şeyxülislam A.Paşazadə, Bakı və Xəzəryanı eparxiyanın yepiskopu A.İşiyev, Dağ Yəhudiləri icmasının sədri S.İxiilov, İİR səfirliyi Mədəniyyət Mərkəzinin sədri Seyyid Əli Əkbər Ocaq Nijad, Türkiyə Cümhuriyyətinin Bakıdakı səfirliyinin dini işlər üzrə müşaviri X.Dəmir və digər rəsmi şəxslər son iki ayda Dövlət Komitəsində olmuş, danışqlar aparmışlar. Görüşlərdə Azərbaycan Respublikasında vətəndaşların din azadlığı məsələləri, bu sahədə əldə edilmiş nailiyyətlər və həlli tələb olunan problemlər haqda fikir mübadiləsi aparılmışdır.

MADRID KONFRANSINDA

Noyabrın 23-dən 25-dək İspaniyanın Madrid şəhərində «Din, yaxud əqidə azadlığı, dözümlülük və ya ayrışikliyə yolverilməzlik» mövzusunda məktəb təhsili üzrə Beynəlxalq Məşvərət Konfransı keçirilmişdir. Konfrans 25 noyabr 1981-ci il tarixdə BMT Baş Assambleyası tərəfindən dini dözümsüzlük və ayrışikliyin bütün növlərinin rədd edilməsi ilə bağlı qəbul edilmiş Bəyanatın 20 illiyinə həsr edilmişdir.

Bu mühüm məclisdə Azərbaycan Respublikasını Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin şöbə rəisi Səməd Bayramzadənin başçılıq etdiyi nümayəndə heyəti təmsil edirdi.

Konfransda 81 ölkədən, 31 qeyri-dövlət strukturundan, 8 beynəlxalq və regional təşkilatdan 116 müşahidəçi, 82 mütəxəssis və ekspert iştirak edirdi. Konfransın gedişində 126 çıxış dinləndi.

Azərbaycan nümayəndə heyətinin çıxışında göstərildi ki, bu gün Ermənistanın həyata keçirdiyi dövlət terroru nəticəsində torpaqlarımızın 20%-dən çoxu işğal edilmişdir. Azərbaycanlılarla yanaşı digər etnik və dini qruplardan ibarət bir milyon nəfərdən çox qaçqın və məcburi köçkünün yaşadığı çoxmillətli və çoxdinli Azərbaycan Respublikasında milli siyasət müxtəlif dini icma və etnik qrupların birgə yanaşı yaşaması və dözümlülük prinsipləri əsasında müəyyənləşdirilib, həyata keçirilir. Etnik, dini, dil fərqlərindən asılı olmayaraq bütün vətəndaşların bərabərliyi qanunvericiliklə təmin edilmişdir. Çıxışda Azərbaycandakı

dini durum, dini qurumların sayı və dini təhsil haqqında qısa məlumat verilməklə bildirildi ki, dini qurumların hüquqlarının tam qorunmasının təmin edilməsi və onların fəaliyyətinin tənzimlənməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikasının prezidenti cənab Heydər Əliyevin 21 iyun 2001-ci il tarixli fərmanı ilə Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsi yaradılmışdır.

Konfransın gedişi zamanı Dini Qurumlarla

İş üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən hazırlanmış 5 səhifəlik «Azərbaycan Respublikasında dini əqidə azadlığı sahəsində mövcud vəziyyət, aparılan islahatlar və dini təhsil haqqında» adlı arayış və Azərbaycan nümayəndə heyətinin Konfransdakı çıxışının mətni ingilis dilində katiblik tərəfindən rəsmi şəkildə konfrans iştirakçılarna paylandı.

Azərbaycan nümayəndə heyətinin fəaliyyəti işçi qrupunda da səmərəli oldu. Azərbaycan tərəfinin konfransda qəbul ediləcək yekun sənədinin ikinci layihəsinə təqdim etdiyi 3 təklifdən biri bu sənədə daxil edildi.

NURÇULUQ

NURÇULUQ («Nurçu», «Nurçular») - 1952-ci ildə Türkiyədə yaradılmış dini cəmiyyətin adıdır. Cəmiyyətin banisi Səid Nursi sayılır. O əvvəllər Səid Kürdi adı ilə tanınmışdır.

Səid Nursi 1873-cü ildə Bitlis vilayətinin Nurs qəsəbəsində doğulmuşdur. Müntəzəm təhsil almamışdır. Hakimiyyətə münasibətdə tutduğu mövqeyə görə Sultan II Əbdülhəmid zamanında sürgün edilmiş, 1908-ci ildə sürgün müddəti qurtarıqdan sonra İstanbula gəlmiş, «İttihadi-Mühəmmədi» dini-siyasi fırqəsini yaratmış, «Volkan» qəzetində müxtəlif dini məzmunlu yazılarla çıxış etmişdir. Dövlət tərəfindən təqibə məruz qaldığından İstanbulu tərk etməyə məcbur olmuşdur. Tədrisən özünə ardıcilları tapmış, onlara Qurani-Kərimi öz təfsiri əsasında tədris etməyə başlamışdır. Ardıcilları «nur tələbələri» kimi tanınırlar. Səid Nursi Türkiyənin istiqlal savaşını ərəb-islam xilafəti uğrunda mübarizə sanaraq ona qoşulmuşdur. Ankaraya gələrək, 1923-cü ildə Millət Məclisində çıxış etmiş, lakin tezliklə, özü dediyi kimi, şairi-islamiyyə (islam ayinçiliyi) əleyhinə meyl olduğunu görüb oradan uzaqlaşmışdır. Sonra o, Vana getmiş, 130 traktatdan ibarət «Risaleyi-nur» əsərini çap etdirmiş və yaymışdır. Qeyri-qanuni fəaliyyətdə günahlandırılaraq dəfələrlə məhkəməyə cəlb edilmişdir. Demokrat partiyası hakimiyyətə gəldikdən sonra ona sərbəstlik verilmişdir. Səid Nursi 1960-cı ildə vəfat etmişdir.

Nurçuluq ideologiyasında sufizmin nəqş-bəndiyyə təriqətinin təsiri duyulsa da, Səid Nursi dönə-dönə özünün təriqət adamı, yolunun da təriqət olmadığını qeyd etmiş, şafii məzhəbində olduğunu, namazında bir sıra əməlləri hənəfi məzhəbinin tələblərinə əsasən

yerinə yetirdiyini bildirmişdir. Lakin onun təlimində mövhumatçılığa meyl güclüdür: o özünün qeybdən səslər eşitdiyini, övliyalardan müjdə aldığını, çin olan yuxular gördüyünü deyir. Nurçular belə hesab edirlər ki, müsəlman cəmiyyətinin həqiqi inkişafı və tərəqqisi ancaq islamın meydana çıxdığı ilkin dövrlərdə olduğu şəkildə dirçəldilməsi ilə bağlıdır. Əslində Nurçuluğun təşkilat

strukturu da onun sufi təriqətləri ilə

əlaqəsi olduğunu göstərir. Belə ki, Səid

Nursi nurçuların «piri» sayılır.

Onun vəkili-müavini «ustad»

ləqəbi daşıyır. Ayrı-ayrı

bölgələrdə Səid Nursinin

«xəlifələri» vardır. Xəli-

fələr ustada tabe olub,

fəaliyyətlərini onun

təlimatları əsasında

qururlar. Vertikal tabe-

çilik sistemi vardır.

Nurçuluğa həsr olunmuş

mövcud ədəbiyyatda tez-tez o

müxtəlif səbəblərdən Misirdəki

«Müsəlman qardaşları» cəmiyyəti ilə

müqayisə edilir. Göstərilir ki, nurçular

siyasi, ictimai, iqtisadi və hüquqi həyat

sahələrində şəriətin tətbiq edilməsini

müsəlman cəmiyyətinin inkişafı üçün mühüm

amil hesab edirlər. **Nurçuluğun son amalı islam**

şəriəti əsasında dövlət qurmaqdır.

Səid Nursinin ardıcilları az deyil.

Cəmiyyətin tədris müəssisələri geniş yayıl-

mışdır. Türkiyədə Misirin əl-Əzhər

universitetinə bənzər Mədrəsətüz-Zəhra adlı

nüfuzlu ilahiyyat universitetinin yaradılması

Səid Nursinin ən böyük məqsədi və arzusu

olmuş, lakin buna nail ola bilməmişdir.

Cəmiyyət maliyyə cəhətdən güclüdür.

Nurçuluğa meyilli olan insanların verdikləri

ianə və təberrüat hesabına nurçular bu təlimi

yaymaq üçün böyük təşkilat və təbliğat işləri

aparırlar. Hazırda Nurçuluq nəinki Tür-

*Нурчулар белә
hesab edirlər ki,
мүсәлман чәмијјәтинин
һәзиги инкишафы вә
тәрәғгиси анчаг исламын
мејдана чыхдыгы илкин
дөвләрдә олдугу шәкилдә
дирчәлдилмәси илә
бағлыдыр.*

kiyədə, həmçinin dünyanın bir çox müsəlman və qeyri-müsəlman ölkələrində, o cümlədən keçmiş sovet məkanındakı müsəlman respublikalarında da geniş təbliğ edilir. Səid Nursinin əsərləri müxtəlif dillərdə, xüsusilə rus dilində böyük tirajla nəşr edilir və yayılır.

Nurçuluq Azərbaycanda da özünə tərəfdarlar tapmışdır. Bakı şəhərində, xüsusilə şəxsi evlərdə toplaşan gənc və orta yaşlı nəslin nümayəndələri arasında Nurçuluğa meyilli şəxslər var. Bu təlimdə ilk baxışda islamın ibadət şərtlərinin yüngülləşdirilməsi, əsasən mənəviyyat, əxlaq problemlərinin ön plana çəkilməsi, islam ehkamlarına özünəməxsus münasibət, islamı sufi prizmasından başa düşmək meylləri kimi fərqli cəhətlər diqqəti daha çox cəlb edir. Aparılan söhbətlərə əsaslanaraq, belə qənaətə gəlmək mümkündür. Qəbələ və Oğuz rayonlarında, Göyçay, Ağdaş və Şəkidə, Sumqayıt şəhərində Nurçuluğun ardıcılıarı vaxtaşırı öz məclislərini keçirir, islamı Nurçuluq təlimi əsasında öyrənir, Səid Nursinin «Risaleyi-nur» əsərini geniş formada mənimsəyirlər. Çox zaman kiçik cib kitabçaları şəklində nəşr edilən ədəbiyyat türk və rus dillərindədir. Xüsusi «nur mədrəsələri»ndə, Quran kurslarında Səid Nursinin irsi təlim edilir.

Qeyd etmək lazımdır ki, Nurçuluq adı altında Azərbaycanda heç bir dini icma rəsmi qeydiyyatdan keçməmişdir. Buna baxmayaraq, Nurçuların təbliği təkcə dini kurslar və ədəbiyyat yayımı vasitəsilə deyil, eyni zamanda əyani təbliğat - «Nur market», «Nur apteki», «Nur mağazası» və s. ticarət və kommersiya strukturları tərəfindən də həyata keçirilir, insanlarda bu adla, bu təlimlə bağlı məfhumlara vərdiş yaradılır. Kompleks təbliğat sistemi işləyir, sosial baza uğrunda mübarizə aparılır.

Təhlillərə əsasən, Nurçuluğun Azərbaycanda təəssübkeşlərinin sayı aybaay artır, təbliğat şəbəkəsi ərazi nöqtəyi-nəzərindən genişlənir, təşkilatlanma prosesi sürətlənir. İslam yönümlü qurumların Azərbaycandakı fəaliyyət məkanında Şiə və Sünni məzhəbləri, Vəhhabi təlimindən sonra Nurçuluq dördüncü yeri tutur deməyə xeyli əsas vardır.

TERMİNLƏRİN İZAHI

ZAVİYƏ - «künc» mənasındadır. Quran elmlərini öyrənmək üçün məsciddə tənha bir yer olmuşdur. Sonralar sufi şeyxlərinin yaşadığı yer kimi tanınmışdır. Şeyx öz zaviyəsində vəzlər edir, müridlərə təlim verirdi. Təhsilini bitirdikdən sonra şeyxdən «icazə» - diplom alan mürid öz vətəninə qayıdır və orada öz zaviyəsini təsis edirdi. XII əsrdən sonra zaviyə sufi təriqətlərinin fəaliyyəti ilə bağlanır və təriqətin mərkəzinə çevrilir. Həmin vaxtdan etibarən zaviyə özündə gümbəzli övliya türbəsindən, kiçik məsciddən, şeyxin və onun ailəsinin yaşadığı evlərdən, Quran oxumaq və müridlərə təlim keçmək üçün otaqlardan, müridlərin yaşadığı hücrələrdən, dərvişlərin və sufi yol adamlarının qonaq qaldıqları karvansaradan ibarət bir kompleks birləşdirir. Zaviyələrdə xeyir-bərəkət və şəfaət dilənir, zikr və səma məclisləri keçirilir.

XANƏGAH - sufilərin yaşadığı və birgə ibadət etdikləri yer, sufi yol adamları üçün qonaq evidir. Təqribən X əsrdən başlayaraq Xorasanda təşəkkül tapmış, tədricən İranda, türk dünyasında və Hindistanda yayılmışdır. Evsiz sufilər üçün sığınacaq, sufilərin zikr etdikləri, səma dinlədikləri, oruc tutduqları, gecələr oyaq qalaraq ibadət etdikləri yerdir. Kişi və qadın xanəqahları ayrı olmuşdur. Burada dərs keçilmiş, sufi ədəb-ərkanı təlim edilmişdir. Xanəqahlar sənətkar əsnafları-korporasiyaları tərəfindən maliyyələşdirilmiş, ianələr və vəqf torpaqlarından gələn gəlir, həmçinin dövlət tərəfindən maliyyə yardımı hesabına fəaliyyət göstərmişdir.

RİBAT - xanəqah və zaviyə mənasındadır. Dərvişlərin məskən saldıqları yer, sufi ibadətگاهیdır.

TƏKKƏ - türk sufi təriqətlərinin mərkəzi, ibadət yeri, sufi yol adamlarının qonaq qaldıqları yer.

PİR - Nurani, ixtiyar qoca, İranda və Hindistanda sufilərin rəhbəri, Allahla adi bəndə arasında şəfaətçi kimi tanınan müqəddəslərin uyuduqları yer; övliyaların qəbirləri yanında salınmış tikililər kompleksi; sonralar müqəddəs yer, ocaq, ziyarətgah mənası daşımışdır.

HƏCC MƏRASİMİ

Müsəlmanların on iki ayın sultanı saydıqları Ramazan ayı bitdi. «Mənəviyyat yolçularını» (əs-saihun - Tövbə surəsi, ayə 112) Allaha yaxınlaşdıran bir aylıq səfər Şəvval ayının 1-də (16 dekabr 2001-ci il) sevinc gətirən Fitr bayramı ilə başa çatdı.

Ramazan hicri-qəməri təqviminin 9-cu ayıdır. İlin son üç ayı - Şəvval, Zülqədə və Zülhiccə hələ qabaqdadır. Zülhiccə islamın mərkəzi Məkkədəki Kəbəyə həcc mərasimi ilə əlamətdardır. Həcc müsəlmanlara Peyğəmbərin Mədinəyə hicrətindən 6 il sonra vacib buyurulmuş ibadətdir. Quran Kəbənin dünyada Allaha ən qədim ibadət yeri olduğunu bildirmək üçün onun ziyarət edilməsini müsəlmanlara vacib buyur-

muşdur: «Onun yoluna gücü çatan hər kəsin həccə gedib o evi ziyarət etməsi insanların Allah qarşısında borcudur» (Ali-İmran surəsi, ayə 97). Mütəxəssislər bu ayədən aşağıdakı mənaları çıxarırlar: Kəbə Məkkədə Allahın evidir, yer üzündə Allaha ibadət üçün tikilmiş ən qədim Allah evidir,

müsəlmanların baş ibadətگاهیdır; müsəlmanın ömründə heç olmasa bir dəfə həcc etməsi onun Allah qarşısında borcudur; bu borc hər müsəlmana vacib deyildir, ancaq o müsəlmana vacibdir ki, onun Kəbə yoluna gücü çatsın, yəni Kəbəyə gedib qayıtmaq üçün maddi və fiziki imkanı olsun. Göründüyü kimi, islamın oruc və namaz ibadətlərindən fərqli olaraq həcc yetkinlik yaşına çatmış hər bir müsəlmana yox, yalnız yol üçün ərzaq və minik xərclərini halal pulla ödəmək iqtidarında olan, yolda başqalarına yük olmamaq, əziyyət verməməkdən ötrə fiziki cəhətdən sağlam olan adamlar üçün vacibdir.

Həcc Zülhiccə ayında, Qurban bayramı ərəfəsində yerinə yetirilir. Həcc niyyəti etmiş şəxs yola elə vaxtda çıxır ki, Zülhiccənin 7-də Məkkədə olsun və ümrəyə - kiçik həcc ziyarətinə əməl etsin. Məkkəyə ehramlı halda daxil olurlar. Həcc niyyəti ilə ehram paltarları geyən, Məkkədə haram sayılan əməllərdən çəkinməyini bildiren adam ehramlı sayılır. Ehram paltarları biri fitə kimi beldən aşağı

bağlanan (izar), digəri isə sol çiyindən aşağı atılan (rida) iki ağ bez parçadan ibarətdir. Zəvvar Məkkəyə daxil olduğu gün Kəbə məscidinə - Məscidülharama gəlir, Kəbə ətrafında Qara daş küncündən başlayaraq 7 dəfə təvaf edir - dövrə vurur, məqami-İbrahimdə iki rükət namaz qılır, Zənzəm quyusundan su içir, məsciddən çıxıb Səfa təpəsinə qalxır, üzünü Kəbəyə tutub dua edir, Səfa və Mərvə təpələri arasında 7 dəfə səy edir - iti addımlarla o baş-bu başa gedib gəlir, saç-saqqalını bir qədər qısaldır. Bununla o, ümrəni başa vurmuş olur və ehram halından çıxır.

Zülhiccənin 8-də zəvvar Məkkədə yenidən həcc niyyəti ilə ehram bağlayır. Gün batandan sonra Mina vadisinə yollanır, gecəni orada çadırlarda qalır, ayın 9-da səhər sübhədən Ərəfata yollanır, vüqufa - Allah qarşısında durmağa əməl edir, gün batandan sonra Müzdəlifə vadisinə gəlir, gecəni Məşərülhəramda keçirir, 49 ədəd xırda, noxud boyda daş yığır, səhər tezdən vüquf edir.

Zülhiccənin 10-u, qurban bayramı günü isə zəvvar Minaya gedir, Müzdəlifədə yığıdığı daşlardan 7-ni orada İblisi təmsil edən üç sütundan axırıncısına, Məkkəyə ən yaxınına, cəmrətül-əqəbəyə atır. Bu ayın İbrahim peyğəmbərdən qalmışdır. İblis onu Allahın əmrinə asi olub oğlu İsmaili qurban kəsməməyə təhrik etmək istəyəndə İbrahim peyğəmbər daş atıb onu qovmuşdu.

Sonra zəvvar qurbanlıq heyvan alıb kəsir, başını qırxdırır, ya saç-saqqalını qısaldır, Məkkəyə qayıdıb həcc təvafı edir, məqami-İbrahimdə 2 rükət təvaf namazı qılır, Zənzəm suyundan içir, Səfa ilə Mərvə arasında 7 dəfə həcc səyi edir. Daha sonra o, Minaya gedib iki gün orada qalır, hər gün cəmrələrdən hərəsinə 7 daş atır, ehramdan çıxır, Məkkəyə qayıdıb vida təvafı edir.

Beləliklə, həcc mərasimi başa çatmış olur. Həcc 14 əsrdir ki, müsəlman cəmiyyətinin həyatında mühüm mədəni, ideoloji və siyasi rol oynayır.

*Kəbə Məkkədə Allahın evidir,
yer üzündə Allaha ibadət üçün tikilmiş
ən qədim Allah evidir, müsəlmanların
baş ibadətگاهیdır; müsəlmanın
ömründə heç olmasa bir dəfə həcc
etməsi onun Allah qarşısında
borcudur.*

DİNİ QURUMLARIN DÖVLƏT QEYDİYYATI QAYDASI HAQQINDA TƏLİMAT

Bu təlimat dini qurumun dövlət qeydiyyatının keçirilməsi üçün zəruri olan sənədlərin təqdim edilməsi, onlara baxılması və dövlət qeydiyyatının aparılmasının "Dini etiqad azadlığı haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanunu, Azərbaycan Respublikasının Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsi haqqında əsasnamə ilə nəzərdə tutulmuş qaydasını tənzimləyir.

Dini qurumların dövlət qeydiyyatı, habelə yenidən qeydiyyatı üçün Azərbaycan Respublikasının Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinə aşağıdakı sənədlər təqdim olunur:

1. Təsisçilərin iş yerlərindən arayışa əlavə edilmiş ərizələri. Ərizəni təsisçi (təsisçilərdən biri) və yaxud onun (onların) vəkili etdiyi şəxs imzalayır.

Təsisçilərin imzaları notarial qaydada təsdiq edilir.

2. Dini qurumun təsis yığıncağının protokolu. Təsis yığıncağının protokolu yığıncağın keçirilmə tarixini və yerini, iştirakçılarının sayını, şəxsi tərkibini, işçi orqanlarını dini təşkilatın yaradılması, onun nizamnaməsinin qəbul edilməsi, rəhbər orqanlarının seçilməsi haqqında qəbul edilmiş qərarların mahiyyətini və həmin qərarlar üzrə səsvermənin nəticələrini əks etdirməlidir.

3. Dini qurumun Nizamnaməsi (Əsasnaməsi).

4. Yaradılan dini qurumun yerləşdiyi yeri (hüquqi ünvanı) təsdiq edən sənəd.

5. Həmin dini qurumun yaradılma zərurəti haqqında dini mərkəzin və ya idarənin yazılı təqdimatı. Lazım gəldikdə, dini qurumun mərkəz və ya idarə ilə qarşılıqlı münasibətlərini müəyyənləşdirən müvafiq əlavə sənədlər də tələb oluna bilər. Yaradılan dini təşkilatın yuxarı rəhbər orqanı (mərkəzi) Azərbaycan Respublikası həddlərindən kənar yerdə yerləşsə, əlavə olaraq, xarici dini təşkilatın nizamnaməsi və yaxud başqa əsas sənədi də tələb edilir ki, bunlar da həmin təşkilatın yerləşdiyi ölkənin dövlət orqanı tərəfindən təsdiq edilmiş olur.

6. Müvafiq məbləğdə dövlət qeydiyyatı rüsumunun ödənilməsi barədə sənəd.

7. İdentifikasiya (eyniləşdirmə) kodu.

Dini qurumun nizamnaməsi (əsasnaməsi) aşağıdakıları əhatə etməlidir:

- dini qurumun növü, onun konfessional mənsubiyyəti, habelə dəqiq ünvan göstərməklə yerləşdiyi yer;

- dini qurumun dini mərkəzin (idarənin) təşkilat strukturundakı yeri;

- dini qurumun əmlak vəziyyəti;

- dini qurumun müəssisələr, kütləvi informasiya vasitələri, digər dini strukturlar yaratmaq hüquqları;

- dini qurumun nizamnaməsinə (əsasnaməsinə) dəyişikliklər və əlavələr edilməsi qaydası;

- dini qurumun fəaliyyətinə xitam verilməsi qaydası.

Dini qurumun dövlət qeydiyyatı (yenidən qeydiyyatı) məsələsinə 3 ay müddətində baxılır.

Dövlət qeydiyyatından keçiriləndən sonra dini quruma komitə tərəfindən qeydiyyat vəsiqəsi verilir.

Azərbaycan Respublikası Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsi

ИНСТРУКЦИЯ О порядке Осуществления Государственной Регистрации Религиозных Образований

Настоящая Инструкция регламентирует предусмотренные Законом Азербайджанской Республики «О свободе вероисповедания», положением о Государственном Комитете Азербайджанской Республики по работе с религиозными образованиями порядок представления документов, необходимых для осуществления государственной регистрации религиозного образования.

Для государственной регистрации, а также перерегистрации религиозных образований в Государственный Комитет Азербайджанской Республики по работе с религиозными образованиями представляются:

1. Заявления учредителей с приложением справки с места работы. Заявление подписывается учредителем (одним из учредителей) либо лицом уполномоченным им (ими). Подписи учредителей заверяются в нотариальном порядке.

2. Протокол учредительного собрания религиозного образования. Протокол учредительного собрания должен содержать сведения о дате и месте проведения собрания, количественном и персональном составе его участников и рабочих органов, существе принятых решений (о создании религиозной организации, принятии её устава, избрания руководящих органов) и результатов голосования по ним.

3. Устав (Положение) религиозного образования.

4. Документ о юридическом адресе религиозного образования.

5. Письменное представление Религиозного Центра или Управления о необходимости создания данного религиозного образования. В случаях надобности также могут быть запрошены соответствующие дополнительные документы, определяющие взаимоотношения религиозного образования с Центром или Управлением. В случае, если вышестоящий руководящий орган (центр) образуемой религиозной организации находится за пределами Азербайджанской Республики, дополнительно представляются устав или иной основополагающий документ иностранной религиозной организации, который удостоверяется государственным органом государства нахождения этой организации.

6. Документ об уплате государственной регистрационной пошлины в соответствующей сумме.

7. Идентификационный код.

Устав (Положение) религиозного образования должен содержать:

- вид религиозного образования, его конфессиональная принадлежность, а также местонахождение с указанием точного адреса;

- место религиозного образования в организационной структуре религиозного Центра (Управления);

- имущественное положение религиозной общины;

- права религиозного образования на создание предприятий, средств массовой информации, других религиозных структур;

- порядок внесения изменений и дополнений в Устав (Положение) религиозного образования;

- порядок прекращения деятельности религиозного образования.

Вопрос государственной регистрации (перерегистрации) религиозного образования рассматривается в течение 3 месяцев.

После осуществления государственной регистрации религиозного образования Госкомитетом выдаётся свидетельство о регистрации.

Государственный Комитет
Азербайджанской Республики
по работе с Религиозными Образованиями

DİNİ QURUMLAR VƏ VERGİ QANUNVERİCİLİYİ

Azərbaycan Respublikasının «Dini etiqad azadlığı haqqında» Qanununun 19-cu maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən dini qurumların müəssisələrinin istehsal fəaliyyətindən götürülən mənfəət və onların digər gəlirləri üzərinə ictimai təşkilatların müəssisələri üçün Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə müvafiq sürətdə müəyyən edilmiş qaydada və məbləğdə vergilər qoyulur.

Hər şeydən əvvəl qeyd edək ki, dini qurumlar digər hüquqi şəxslərlə bərabər qaydada və dərəcədə vergiyə cəlb edilirlər. Dini qurum hüquqi şəxslərin dövlət qeydiyyatından keçdiyi gündən 30 gün ərzində olduğu yer üzrə vergi orqanlarında uçota durmaq üçün ərizə verməlidir. Vergilər hər bir vergi növü üzrə Vergi Məcəlləsində müəyyən

olunan qaydada hesablanır və ödənilir. Dini qurumlar vergilərin aşağıdakı növlərinin ödəyiciləri hesab edilirlər: hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi, əlavə dəyər vergisi, aksizlər, hüquqi şəxslərin əmlak vergisi, hüquqi şəxslərin torpaq vergisi, yol vergisi, mədəni vergisi.

Vergi Məcəlləsinin 106.1-ci maddəsinə görə, xeyriyyə təşkilatlarının gəliri – sahibkarlıq fəaliyyətindən əldə edilən gəlirdən başqa və qeyri-kommersiya təşkilatlarının aldığı əvəzsiz köçürmələr, üzvlük haqları və ianələr hüquqi şəxslərin mənfəət vergisindən azaddır.

Vergi Məcəlləsinin 165-ci maddəsinə görə, xaricdən alınan əvəzsiz maliyyə yardımları (qrantlar) hesabına malların alınması, işlərin görülməsi, xidmətlərin göstərilməsi və

bunların idxalı üzrə əməliyyatlardan əlavə dəyər vergisinin sıfır dərəcəsi ilə tutulur.

«Qrant haqqında» Qanunun 5-ci maddəsinin 3-cü bəndinə görə, qrantdan istifadə zamanı layihə və proqramların yerinə yetirilməsində iştirak edən fiziki şəxslərin respiyentdən aldığı haqdan mövcud qanunvericiliyə əsasən gəlir vergisi tutulur.

«Qrant haqqında» Qanunun 5-ci maddəsinin 4-cü bəndinə görə, qrant predmeti olan layihə başa çatdırıldıqdan sonra respiyentin sərəncamında qalan maliyyə vəsaiti, yaxud qrant kimi verilən və ya qrant hesabına əldə edilən dəyərlərin satılıb pula çevrilməsi yolu ilə onun sərəncamına daxil olan və qrant predmeti ola biləcək layihə və proqramların həyata keçirilməsinə yönəldilən maliyyə vəsaiti vergitutma obyektidir.

SUAL-CAVAB

Sual:

Dini qurumlar yenidən qeydiyyatdan keçmək üçün sənədləri əvvəlcədən elan edilmiş müddətə Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinə təqdim etməsə, bu hansı hüquqi nəticələrə səbəb ola bilər?

Cavab:

Təsis sənədlərini müvafiq qanunvericiliyə uyğunlaşdırmaq məqsədi ilə elan edilmiş tarixə kimi yenidən qeydiyyat üçün Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinə müraciət etməyən dini qurumların ləğv olunması məqsədi ilə Dövlət Komitəsi qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada məhkəmə qarşısında iddia qaldıra bilər.

İNZİBATİ TƏDBİR QAYDALARI

Dini qurumların yaradılması və fəaliyyət qaydasının pozulması, əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər tərəfindən dini təbliğatın aparılması aşağıda göstərilən maddələrdə nəzərdə tutulmuş inzibati məsuliyyətə cəlb olur.

Maddə 299. Dini qurumların yaradılması və fəaliyyət qaydasının pozulması.

299.0. Dini qurumların yaradılması və fəaliyyət qaydasının pozulması, yəni:

299.0.1 Dini qurumları müvafiq dövlət orqanlarında qeyd etdirməkdən onun rəhbərlərinin boyun qaçırmasına;

299.0.2 Dini yığıncaqlar, yürüşlər və digər dini mərasimlərin təşkilinin və keçirilməsinin qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydalarının pozulmasına;

299.0.3 Ruhanilər və dini birliklərin üzvləri tərəfindən uşaqlar və gənclər üçün xüsusi yığıncaqların keçirilməsinə, habelə dini ayinlərin icrası ilə əlaqədar olmayan əmək, ədəbiyyat dərnəkləri və qrupları, digər dərnəklərin və qrupların təşkilinə görə fiziki şəxslər minimum əmək haqqı məbləğinin on mislindən on beş mislinədək miqdarda, vəzifəli şəxslər minimum əmək haqqı məbləğinin qırx mislindən yetmiş mislinədək miqdarda cərimə edilir.

Maddə 300. Əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər tərəfindən dini təbliğatın aparılması.

Əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər tərəfindən dini təbliğatın aparılmasına görə əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər minimum əmək haqqı məbləğinin iyirmi mislindən iyirmi beş mislinədək miqdarda cərimə edilməklə və ya edilməməklə Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənara inzibati qaydada çıxarılır.

МЕРЫ АДМИНИСТРАТИВНЫХ ВЗЫСКАНИЙ

Нарушение порядка создания и функционирования религиозных образований, а также религиозная пропаганда иностранными лицами и лицами без гражданства влечёт за собой административную ответственность в нижеприведённом порядке:

Статья 299. Нарушение порядка создания и деятельности религиозных образований.

299.0. Нарушение порядка создания и деятельности религиозных образований, то есть:

299.0.1. уклонение руководителей религиозных образований от регистрации этих образований в соответствующих государственных органах;

299.0.2. нарушение установленного законодательством порядка организации и проведения религиозных собраний, шествий и других религиозных церемоний;

299.0.3. проведение представителями духовенства и членами религиозных объединений специальных, не связанных с исполнением религиозных церемоний собраний для детей и юношества, организация литературных и иных кружков и групп -

влечёт наложение штрафа на физических лиц - в размере от 10 до 15, на должностных лиц - от 40 до 70 минимальных размеров оплаты труда.

Статья 300. Ведение религиозной пропаганды иностранными гражданами и лицами без гражданства.

Ведение религиозной пропаганды иностранными гражданами и лицами без гражданства - влечёт выдворение иностранных граждан и лиц без гражданства за пределы Азербайджанской Республики с наложением штрафа в размере от 20 до 25 минимальных размеров оплаты труда или без такового.

Yeddinci gün adventistləri Kilsəsinin bəzi məsul nümayəndələrinin deyimləri.
İqtibaslar Moskvada nəşr olunan və Azərbaycan ərazisində də yayımlanan «Adventistskiy vestnik» jurnalının 2001-ci il 2-ci sayından götürülmüşdür.

Bizim yer evi adlandırdığımız dünya ac, sərt, faciəli bir yerdir.

Adventistlərin əsas həqiqəti bütün mədəniyyətlərin fəvqündədir.

...Biz İsayə bəslədiyimiz ümidi bölüşdükdə bir çox problemlərlə qarşılaşırıq. Onlardan biri «10x40 pəncərəsi» (qeyri-xristian Asiya və Afrika ölkələri) adlanan problemdir. Dünyanın bu hissəsində Yer kürəsi əhalisinin 60% yaşayır ki, onlardan yalnız 1% xristiandır. Biz öz nəzərlərimizi bax buraya yönəltməliyik!

Dünyanın 160 ölkəsində Adventist yardım və inkişaf agentliyi - ADRA fəaliyyət göstərir.

ADRA-nın yardım coğrafiyası bütün dünyadır. Bu yolla, bəzən hətta uzunmüddətli ağacəkmə proqramı vasitəsilə biz Məsihə şahidlik edirik...

Kilsə bütün dünyada bir çox xeyriyyə qida proqramları vasitəsilə cəmiyyətə xidmətdə iştirak edir...

*Yan Polsen, Ümumdünya YGA Kilsəsi
Baş Konfransının prezidenti*

Qardaşlar və bacılar! Zaman bizdən tələb edir ki, ağırlı olsa da, öz məqsəd və metodlarımıza yenidən nəzər salaq. Biz bu əzəmətli anın tələbləri ilə ayaqlaşmalıyıq. Cəsarətsiz rəhbərlik və ehtiyatlı hərəkət vaxtı deyildir. Bizim ibadət müasir tələblərə cavab vermək üçün cəsarətli, mümkün qədər xəbərlər, əvvəllər məlum olmayan metodlar tələb edir...

*Ralf Tompson, Ümumdünya YGA Kilsəsi Baş
Konfransının keçmiş katibi*

Bu gün adventizmin xəbəri quru ota düşmüş alov surətilə yayılır və gənclər bu alovu üfürüb alışdırırlar. Bu, yeddinci gün adventistləri üçün Kilsə tarixində ən yaxşı vaxt adlandırıla bilər.

Siz bayraqlarla addımlayan bu ordunu görürsünüzmü? Onların yerişini eşidirsinizmi? Qəlbiniz həyəcanla vururmu?..

Valeri İvanov, «AV» jurnalının baş redaktoru

Мир, который мы называем земным домом, - это голодное, жестокое, трагическое место.

Основная истина адвентистов превосходит все культуры.

...Когда мы делимся надеждой, которую имеем в Иисусе, перед нами возникает немало проблем. Одна из них - так называемое «Окно 10x40» (страны нехристианской Азии и Африки). В этой части мира проживает 60% населения Земли, из них только 1% - христиане. Вот куда мы должны направить свои взоры!

В 160 странах мира действует Адвентистское агентство помощи и развития - АДРА.

География помощи АДРА - весь мир. Мы свидетельствуем таким образом о Христе, иногда даже посредством долгосрочной программы посадки деревьев...

Во всём мире Церковь участвует в служении обществу посредством множества благотворительных программ питания...

*Ян Полсен, президент Генеральной
Конференции Всемирной Церкви АСД*

Братья и сестры! Время требует от нас мучительной переоценки наших целей и методов. Мы должны идти в ногу с требованиями этого величественного часа. Это не время для робкого руководства и осторожных оглядок назад. Наше служение требует смелых, возможно рискованных, ранее неизведанных методов, дабы следовать рука об руку с требованиями нынешнего дня...

*Ральф Томпсон, бывший секретарь Генеральной
Конференции Всемирной Церкви АСД*

Сегодня адвентистская весть распространяется, подобно огню по сухой траве, и молодёжь раздувает пламя. Для адвентистов седьмого дня это можно назвать лучшим временем в истории Церкви.

Видите ли вы эту армию, шагающую со знамёнами? Слышит ли их поступь? Бьётся ли учащённо ваше сердце?..

*Валерий Иванов,
главный редактор журнала «АВ»*

Həcc ziyarətinin təşkili ilə bağlı çoxsaylı müraciətlərə cavab olaraq Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsi aşağıdakı məlumatı nəzərə çatdırır.

«Dini etiqad azadlığı haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 24-cü maddəsində deyilir: «*Vətəndaşlar və dini qurumlar tək və ya qrup halında beynəlxalq dini tədbirlərdə, xaricdə keçirilən dini mərasimlərdə iştirak edə, ziyarətlərə gedə bilərlər.*»

Həcc niyyətində olanları bu gün daha çox maraqlandıran iki məsələyə aydınlıq gətirmək məqsədilə bildiririk:

1. Həcc ziyarətini təşkil etmək üçün Səudiyyə Ərəbistanı Krallığının qoyduğu şərtlərə və Azərbaycan Respublikasının müvafiq qanunvericiliyinə uyğun rəsmi icazəsi olan hər bir qurum həcc ziyarətini təşkil edə bilər.

2. Həcc ziyarətinə gedənlərdən tələb olunan rüsum və xərclər aşağıdakılardır:

№	Xərclərin adı	Adambaşına çəkilən xərclərin dəyəri (ABŞ dolları ilə)	
		Avtobusla	Təyyarə ilə
1	İran İslam Respublikasının vizası	42+42+4=88	
2	İraq Respublikasının vizası	25+25+4=54	
3	Səudiyyə Ərəbistanında müqaviləyə əsasən göstərilən xidmət	118+92	118+116
4	Avtobus (Bakı-Məkkə-Bakı)	100	400
5	Mehmanxana (Bağdad, Kərbəla, Mədinə, Məkkə)	250	250
6	İraqda avtobuslar üçün torpaqbasdı	10	
7	Telefon və faks əlaqələri	10	10
8	Sürücü, qrup rəhbəri və tibbi xidmət	60	50
9	İraqda sığorta olunma	10	
10	Cəmi xərclər:	792	944

Bu rüsum və xərclərə əlavə ediləcək məbləğ həcc ziyarətinin təşkili ilə məşğul olan qurumun xidməti və təşkilati xərcləri hesab olunur.

Qeyd: Verilən məlumat müvafiq orqanlardan alınmış rəsmi sənədlərə əsaslanır.

ELAN

1. Vaxtı ilə dövlət qeydiyyatından keçmiş dini icmaların çoxsaylı müraciətlərini, Respublikanın rayonlarında sənədlərin hazırlanmasında obyektiv çətinliklərin olduğunu nəzərə alaraq yenidən qeydiyyat üçün sənədlərin təqdimi müddəti 2002-ci il fevral ayının 1-dək uzadılır.

2. Vaxtı ilə dövlət qeydiyyatından keçmiş islam təmayüllü dini qurumların yenidən qeydiyyatı üçün Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin əlavə təqdimatı tələb olunmur və bu icmalar sənədlərini birbaşa Dövlət Komitəsinə təqdim edə bilərlər.

BAKININ PANORAMI

GƏLƏN SAYIMIZDA:

- * *Azərbaycanda din sahəsindəki islahatlar*
- * *Xeyriyyə təşkilatları və dini təbliğat*
- * *Bölgələrdə dini durum*
- * *Haram və halal məfhumları:*
müsaibələr, mülahizələr, təhlillər
- * *Azərbaycanda son on ildə inşa edilən*
ibadət yerləri: "imanla" marağın vəhdəti